

Borbély Szilárd: Nincstelének – Már elment a Mesijás?

„Egyszer volt egy boldog napunk. Emlékszem rá...”

B.Sz.: Nincstelének

Néhány szó a regényről

Az elsősorban költőként ismert Borbély Szilárd első – és sajnos egyben utolsó – regénye 2013-ban jelent meg, s 2014-ben jelölték AEGON Művészeti Díjra. Kiterjedt kritikai visszhangja kifejezetten elismerően nyilatkozik a könyvről, az olvasók körében aratott sikerét jól mutatja, hogy egy évvel a megjelenése után már a második kiadásnál tart a regény. Vajon minek köszönhető ez az elismerés?

A *Nincstelének* nagyon szerethető könyv, bár nem könnyű olvasmány. Nem könnyű, mert alaptémáiról, az azonosságtudat keresésének kudarcáról, a mélyszegénységről, a gyerekkorról és az emberek közötti feloldhatatlan, rideg ürről olyan nyersen, könnyeden és egyszerre meggyőzően ír, hogy az olvasót a sírásig ingerli a tehetetlen részvét. Nem könnyű, mert hiányzik a jól megszokott kronologikus történetvezetés, a következetes narráció, és a dinamikusabb szövegeket könnyebben befogadó olvasók lassúnak érezhetik ezt a könyvet. Mégis szerethető, mert a falusi élet szociografikus mélységű feltárása, a szöveg önvallomás jellege, az átfogó társadalmi dráma és a sajátos regénynyelv izgalmassá és szerethetővé teszi a szöveget. A cél, hogy ezt a szerethetőséget közvetítsük az irodalomórákon.

A regény önmagában mint kortárs szöveg is tanítható, de érdemes párhuzamot vonni más művekkel is. A diákokat a gyerekvilág kapcsán könnyen érdekeltté tehetjük a *Nincstelének* olvasásában. A gyereknézőpont, a gyerekkori emlékek szerepe a felnőtt életben már a múlt század eleje óta az irodalom egyik kedvelt tematikája, ezért Borbély regénye – ezen a ponton – Kosztolányi, Karinthy, Csáth stb. művészetéhez is kapcsolható. A gyermeki világkép ábrázolása és a reflektálatlan gyermeki nyelv imitálása, belehelyezve a 20. század tragikus történelmi-politikai közegébe Kertész *Sorstalanságát* is eszünkbe juttathatja. A szociografikus hangoltság Illyés *Puszták népe* c. könyvét idézheti meg, míg a falusi élet, a parasztság nyílt bemutatása vagy az anekdotikusság Mikszáth és Móricz világához, a kortárs szerzők közül pedig Háy egyes műveihez (pl. A boggyósgyümölcskertész fia, A Gézagyerek) kötheti a regényt.

A szöveg részben autobiografikus, ami hitelesíti a tartalmat, másrészt ez a hitelesség (a borítón található gyerekkori fotó és a szülőfalura, Túrricsére való utalás a GPS koordinátákon keresztül) kiegészül olyan babonás vagy misztikumba hajló szövegbetétekkel (pl. a román eredetmítosz leírása, a kútban lakó béka vagy az álműzés stb.) mely a mágikus realizmussal állnak rokonságban. Ezáltal a szöveg és az értelmezés is több rétegű, ami nem csak a regény olvasását, hanem a tanítását is izgalmassá teszi.

Nem tökéletes alkotás a *Nincstelének*. Zavaró lehet például, hogy homályban marad az elbeszélői nézőpontváltás (gyerek- és felnőtt narrátor) motiváltsága, vagy a prímszámok játékba hozatala, mely a regény elején egyfajta világmagyarázat ígéretével lép fel, később azonban kissé sablonos ismételtetéssé válik. Talán a lehetséges zsidó eredet (túl)hangsúlyozása sem tartozik a szöveg erényei közé, hiszen a gyerekelbeszélőt – a rengeteg említés dacára sem – érdeklí igazából a származása.

Azonban mindezek mellett Borbély Szilárd regénye – sajátosan groteszk humorának is köszönhetően (p. Máli alakja vagy a tanító néni kudarcba fulladt magyarórája) – kifejezetten szórakoztató olvasmány. Olyan könyv, mely a feltárt súlyos társadalmi és egyéni problémák ürügyén sem nyilatkoztat ki semmiféle szentenciát, nem moralizál, nem ad válaszokat, sokkal inkább kérdéseket tesz fel, melyekre az olvasónak kell megtalálnia a választ. Ha a szerzőnek ilyen kiválóra sikerült az első regénye, akkor milyen lehetett volna a többi?

Kiknek és hogyan?

A regény **nem könnyű olvasmány**, ezért elsősorban az **érettségiző évfolyamon** érdemes tanítani. Az elmélyült feldolgozáshoz szükség van a **teljes szöveg** ismeretére, ezért az elolvasásra a diákoknak három-négy hetet célszerű hagyni. A befogadást nehezítheti a töredékes szerkesztésmód, a klasszikus időrend hiánya, valamint a regényben kibontakozó, a diákok számára többnyire kevésbé ismert történelmi és társadalmi közeg. Emellett a feldolgozott témák (pl. mélyszegénység, erőszak, szexualitás, kiszolgáltatottság, azonosság-tudat, családmodell stb.) és a természetes nyelvhasználat is **érettebb olvasókat** igényel. Mindezek miatt a könyv feldolgozását a **3-4 irodalomóra** mellett ajánlott **fakultáción is** folytatni. A közös értelmezés során felmerülő témák és problémák indokoltá tehetnek egy-egy **osztályfőnöki órai** megbeszélést is. A regényvilágban kibontakozó történelmi-politikai közeg, a hatvanas, hetvenes évek magyarországi viszonyai a végzős

diákok aktuális **történelmi tanulmányait** is mozgásba hozhatják, ugyanis kiváló illusztrációként szolgálhat a szöveg a történelem órákon tanultakhoz.

A *Nincstelenek* órai feldolgozását a **szerző rövid bemutatása** és **ráhangelő feladatsor** nyitja. Ezt követi az önálló, írásos feladatokkal **irányított olvasás**, majd a **közös értelmezésre** kerül sor. A regény **átfogó órai elemzését** egyrészt **könnyed**, szórakoztató és játékos, másrészt **komolyabb** munkát, nagyobb odafigyelést igénylő **feladatok** segítik. A közös feldolgozás alatt a tanárnak lehetősége van **kreatív feladatok** közül is válogatni, melyek akár a további, a közös munkán túli tájékozódást és gondolkodást is elősegíthetik. A **cél**, hogy a szöveg feldolgozása révén a diákok **önálló, kritikus gondolatokat** is meg tudjanak fogalmazni a bemutatott témákkal és a regénnyel kapcsolatban, elősegítve ezzel a más (kortárs) **művekkel** kialakított **értő párbeszédet**. Az itt felvázolt elemzési séma arra törekszik, hogy **a tanár és a diákok közös gondolkodásával és munkájával** szülessen meg az értelmezés, teret engedve a diákok érdeklődési körének és kreativitásának.

Technikai megjegyzések

A regény feldolgozását ajánlott külön füzetben vagy jegyzetekben végezni a tanulókkal. Már az önálló olvasás során is feladatokat oldanak meg, ami kiegészül a szöveg megbeszélése folyamán készített jegyzetekkel, feladatmegoldásokkal és rajzokkal, így végül a tananyag teljes és jól átlátható lesz a diákok számára.

Az elektronikus prezentációt – mely a szerző vázlatos életrajzát, életművét és a regényhez kapcsolódó felvezető kérdéseket, feladatokat tartalmazza – a bevezető-ráhangelő órán célszerű felhasználni.

Az elolvasást követő munka szükségessé teheti a szöveg órai használatát is, ezért ajánlott két-három diákonként egy kötetet biztosítani.

Az itt olvasható tanítási segédanyag több információt, értelmezési eljárást és feladatot tartalmaz, mint amennyi – a középiskolai irodalomoktatásban általában egy kortárs regény feldolgozására rendelkezésre álló – 3-4 órán felhasználható. A tanárnak érdemes mérlegelnie, hogy a regényt milyen szempontok mentén szeretné értelmezni, és azok alapján válogatni a javasolt témák és feladatok közül.

Témavázlat - Javaslatok Borbély Szilárd *Nincstelenek* c. regényének tanításához

Olvasás előtt

A regény elolvasására elegendő időt, legalább három hetet adjunk a diákoknak. Mivel a *Nincstelenek* az érettségiző korosztály számára nehéz olvasmánynak bizonyulhat, ezért érdemes alaposan bevezetni a szöveget, és az egyéni olvasáshoz olyan feladatokat kiadni, melyek segítik az olvasmány befogadását. Ezeknek a feladatoknak az önálló, otthoni megoldása hozzájárulhat ahhoz, hogy a tanulók bele tudjanak helyezkedni a regény világába nyelvi és tartalmi szempontból egyaránt. A mellékelt elektronikus prezentáció az alább olvasható tanítási javaslatok egyszerűsített, képekkel illusztrált változatát tartalmazza.

Életrajz

Borbély Szilárd a kortárs magyar irodalom egyik legelismertebb szerzője. 1964-ben született Fehérgyarmaton, ahol gyerekkorát is töltötte, majd Füzesgyarmaton élt néhány évig. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen (KLTE) szerzett magyar szakos diplomát 1989-ben. Ezután az egyetemen dolgozott mint tanársegéd, adjunktus, majd 1998-tól docensként, egészen a 2014-ben hirtelen bekövetkezett haláláig. A tanítás mellett folyamatosan publikált, elsősorban verseket, esszéket és kritikákat, 2006-2009 között az Alföld folyóirat versrovátát szerkesztette. Számos díjjal ismerték el kiterjedt szépirodalmi és tudományos munkáját, köztük 2002-ben József Attila-díjjal jutalmazták.

Az életrajz kapcsán megemlíthető a szerző életének kiemelkedően tragikus mozzanata, édesanyja elvesztése, aki bő egy évtizeddel ezelőtt vált egy rablógyilkosság áldozatává. Borbély Szilárdnak a történetekkel kapcsolatos reflexió – többek között – az *Egy bűntény mellékszálai* c. szövegben olvashatók. Emellett ki lehet térni arra is, hogy a szerző saját kezével vetett véget életének, egyelőre ismeretlen okból.

A szerző művei:

- 1988 - Adatok (versek)
- 1992 - A bábu arca - Vázlatkönyv (versek, esszék)
- 1993 - Hosszú nap el - Drámai jambusok (versek)
- 1995 - A Vanitatum vanitas szövegvilágáról (tanulmányok)
- 1995 - Mint. minden. alkalom. (versek)
- 1999 - Ami helyet (versek)
- 2002 - A Gólem (operett, társszerző)
- 2002 - Az ólomkatona története (gyermekopera)
- 2003 - Berlin – Hamlet (versek)
- 2004 - Halotti pompa – Szekvenciák (versek)
- 2005 - Míg alszik szívünk Jézuskája (misztérium)
- 2006 - Árkádiában (tanulmányok, esszék)
- 2007 - Fény a magasból (verses elbeszélés)
- 2008 - Egy gyilkosság mellékszálai (próza-kötet)
- 2008 - Az árnyképrajzoló – Körülírások (próza-kötet)
- 2010 - A testhez – Ódák & Legendák (versek)
- 2011 - Szemünk előtt vonulnak el (dráma-kötet)
- 2012 - Hungarikum-e a líra? (esszék, kritikák)
- 2013 - Nincstelének - Már elment a Mesijás? (regény)

A cím

Nagy valószínűséggel a diákoknak nincs előzetes ismeretük a regényről, ezért egészen az alapoktól építheti fel a tanár az értelmezést. Fontos, hogy a tanulók írásban rögzítsék az ötleteiket, mert a szöveg olvasása és későbbi értelmezése során felülírhatják vagy megerősíthetik a korábbi felvetéseiket. Néhány választ hallgassunk is meg – természetesen itt minden válasz jó, mivel még nem ismerik a tartalmat. Az ötletek összegyűjtéséhez fűrtábrát is használhatunk.

- *Gondolkodjatok el a könyv címén és írjátok le a képzettársításaitokat! Vajon miről fog szólni?*

Az alcím

A korábbi irodalmi és történelmi tanulmányokra, szövegekre hivatkozva röviden beszéljük át a messiás kifejezés lehetséges jelentéseit. Így már előzetesen bevonható az elemzésbe a zsidó és a keresztény vallás fogalomköre, melyek hangsúlyosan szerepelnek a regényben. A téma gyors körüljárását néhány kérdéssel is segíthetjük. Fontos felhívni a diákok figyelmét, hogy a teológiai hagyománytól eltérően az alcím nem várja a Mesijást, hanem a távozására kérdez rá!

- *Mit jelent a messiás kifejezés?*
- *Ki a Messiás?*
- *Milyen szövegkörnyezetben szokás használni?*
- *Miért „már elment” és nem „már megérkezett” a Mesijás?*
- *Mi lehet a szerepe a sajátos helyesírásnak?*

A borító

A *Nincstelének* ritka szép borítóval büszkélkedhet! Érdeemes néhány pillanatot elidőzni az alapos szemügyre vétellel. Hasonlóan a címhez, a borító kapcsán is érdeklődhetünk a feltételezett tartalomról. (Ehhez a későbbiekben egy kreatív feladat kapcsolódik.)

- *Mit sugall a borító?*

A borítóval kapcsolatos megjegyzéseket – akár fürtábrán keresztül – azzal összegezzük, hogy a szöveg nagy valószínűséggel vidéki, talán falusi történetet beszél el, amit a hátsó borítón található, a regényből vett rövid idézet is alátámaszt.

- *Találjátok ki a szövegkörnyezetből a brant szó jelentését!* (baj, negatív dolog – *fene*)

A fülszövegek, a fotó és a mottó

A borító három rövid fülszöveget tartalmaz, melyek tömören és elvontan azt ígérik, hogy a szöveg a (prím)számokról és a gyerekkorról fog szólni. Emellett életrajzi motiváltságot, így „korlátozott fikciót” sugall, melyet a megadott GPS koordináták is erősítenek. Az itt található földrajzi szélességi és hosszúsági koordinátákon Túrriose található, ahol ma nem egészen hétszáz ember él. Ez Borbély Szilárd tulajdonképpen szülőfaluja (bár az életrajzban Fehérgyarmat szerepel születési helyként, mivel az ottani kórházban látta meg a napvilágot).

Mindez a szerző gyermekkori arcképével egészül ki. A mottó rendkívüli módon számokat tartalmaz, még hozzá a számsor első 26 prímszámát. (A 26 nem prímszám.) Összegezve tehát a képlet:

Nincstelenek=(prím)számok+félig valós gyerekkor

- *Milyen irodalmi szövegek szólnak a gyerekkorról?*
- *Mit tudunk a prímszámokról?*
- *Vajon miképpen lehet a gyerekkort a prímszámok segítségével ábrázolni?*

Néhány fórumbejegyzés a könyvről

gyönyörű írás!

2014. április 23. Róbert

Az utóbbi olvasásélményeim közül a legmegrázóbb.

2014. május 15. Zsóka

Te jó ég, hol nőtt fel ez az ember?

2014. január.01. Emília

Fogalmam sincs, hogy lehet ilyen könyvet írni és megjelentetni. Ez a mai világ normál stálúsa. Miért nem megy el dolgozni, mert ezzel a munkával, csak másokat kihasznál. felháborító volt ez a könyv. Nem lehetette végig olvasni. Remélem többet nem ír.

2014. január 26. Zsuzsa

Szívszorító, emberalatti világ, de IGAZ!!!! a KÖNYV ELSŐ SZAVÁTÓL AZ UTOLSÓIG A SÍRÁS FOJTOGAT. ISTEN NYUGOSZTALJA AZ ÍRÓT!

2014. június 27. Zsóka

Az irányított olvasást elősegítő feladatok

- *Jellemezd külső és belső tulajdonságok alapján az elbeszélőt, az anyát, az apát, a nővért és egy szabadon választott ötödik szereplőt! Készíts vázlatos jegyzeteket (esetleg karikatúrákat is)!*

- *Készíts tájszótárt! Gyűjtsd ki a számodra ismeretlen szavakat, és a szövegkörnyezetből találd ki vagy az interneten keresd meg a jelentésüket!*
- *Írj egy rövid esszét a falu életéről! Mutasd be röviden a közösség összetételét, szokásrendjét, ünnepeit stb.!*
- *Jelöld a kedvenc szövegrészlete(i)det! Röviden indokold is a választásodat!*
- *Citátumok. Gyűjtsd ki rövid, egy-két mondatos szövegrészleteket, melyek akár bölcs, tréfás vagy meglepő idézetként is megállnák a helyüket!*

Olvasás után

A diákok elolvasták a szöveget, és megoldották azokat az előre kiadott feladatokat, melyeken keresztül közelebb kerülhettek a regény sajátos világához. Fontos, hogy a közös értelmezés elején visszatérjünk mind a bevezető órán vagy órákon, mind a feladatokban előkerülő problémákra. Egyrészt így megtörténik a visszacsatolás, másrészt tisztázni lehet az esetleges félreértelmezéseket.

Benyomások

Kezdő lépésként adjuk teret röviden a tanulók saját, kevéssé reflektált véleményének. Ajánlott felidézni a bevezető szakaszban olvasott fórumbejegyzéseket. Ne felejtsük el, hogy a relevánsan negatív kritika legalább olyan fontos, mint a „dicsérő”, hiszen az elvárás nem az, hogy feltétel nélkül szeressék a *Nincsteleneket*, hanem az, hogy jól artikulált, önálló véleményük legyen a szövegről.

- *Milyen érzéseid, benyomásaid voltak az olvasás során?*

Citátumok

Kérjünk meg néhány diákot, hogy idézzenek a szövegből. A többiek feladata kitalálni, hogy melyik szereplőtől származik az idézet. A legnépszerűbb citátumokból akár egy gyűjteményt is készíthetünk, melyet kihelyezhetünk a terem falára.

Szövegrészletek

Hallgassunk meg néhányat a diákok által kijelölt részletekből! Miért ezt olvasták fel? Vannak-e közös kedvencek? Jegyezzük fel, hogy milyen hangulatú, témájú szövegeket hallottunk, ugyanis ez segíthet az elemzés tematikájának kijelölésében.

Cím, alcím, mottó

Vizsgáljuk meg, hogy az olvasást megelőző címértelmezés mennyire módosult mostanra! Itt kijelölhetjük a regény egyik alaptematikáját, a mélyszegénységet.

- *Kizárólag anyagi nélkülözésről van szó?*

A primer olvasat nyilván a pénz, és az ebből fakadó dologi javak hiányát emeli ki. Emellett azonban a létezés más síkjain is nélkülöznie kell, nem csak az elbeszélő kisfiúnak, hanem az egész családnak. Szóba hozhatjuk itt röviden a származást és a vallást is, hiszen mindkettő esetében bizonytalansággal és a bizonytalanság felszámolására tett eredménytelen kísérletek tanúi lehetünk.

- *Miért többes számú a címként szereplő főnevesült melléknév?*

A többes szám utalhat az egész család érintettségére, a falu közösségének nagyobb hányadára, de akár elvonatkoztatva a magyar parasztság egészére is. (Utalhatunk röviden Móricz szövegeire) Ez a metaforikusság adja a regény fel nem oldott keserűségét, nyomasztó alaphangulatát. Ezen a ponton lehetőségünk van röviden reflektálni a jelenkori viszonyokra is.

- *Élnek-e családok a mai Magyarországon hasonló körülmények között?*

Kiadható referátum vagy projekt munka témájának is a mai falusi viszonyok feltérképezése.

Az alcím kapcsán szintén fontos lehet visszanyúlni a korábbi jegyzetekhez. Itt nyilván nagyobb távolság van az elolvasás előtti és a mostani értelmezések között. Az alcím konkrét idézet abból a szakaszból, mely a Mesijás egyik munkáját, az emésztőgyödrök kiürítését írja le (*Nincstelének*, 96.). Olvassuk el a Mesijást bemutató jellegzetes részeket (*Nincstelének*, 45-48. és 93-98.)! A regényben tulajdonképpen három messiás van. Az egyik a falu bolondja, aki a szakálláról kapta a nevét, a másik az Ószövetség messiása, akire a gyerekek az anyjukkal várnak, a harmadik pedig a Kicsi, akitől a család valamiféle megváltást remél – „Azt hittük, ő lesz a mi Messiásunk.” (*Nincstelének*, 264.) Hozzátehetjük mindehhez, hogy az éveken át készülő regény munkacíme a mostani alcím volt.

A mottóként szereplő prímszámok mindegyike megtalálható a szövegben, hangsúlyosan két ember közti életkori különbség említésekor. Már a szöveg nyitányában olvashatunk egy rövid eszmefuttatást a prímszámok természetéről, kivetítve az emberek közötti feloldhatatlan távolságra: „A huszonhárom csak magával osztható. Meg eggyel. Ilyen magány van köztünk. Nem lehet részekre bontani. Egyben kell cipelni.” (*Nincstelének*, 9.) Ez a néhány tömondat – mely magába sűríti a regény esszenciáját – kis módosulásokkal

rendszeresen megismétlődik a regényben, keretet biztosítva a töredékes szerkesztésben és az időrend hiányában.

Alaptémák

A tanárnak a közös feldolgozás előtt, vagy a tanórán, a diákokkal közösen érdemes kiválasztania néhány olyan témát, melyet a csoporttal mélyrehatóan fel tud tární. Ha az előzetes kijelölés mellett dönt, akkor figyelembe kell venni az osztály vagy csoport érdeklődési köreit, az előzetes tanulmányaikat, hogy mennyire lehet bevonni őket a közös gondolkodásba, és hogy terhelhetők-e nehéz témákkal. A közös témamegjelölés mellett szólhat, hogy így a diákok az őket leginkább érdeklő problémákkal foglalkozhatnak.

- *Mit gondoltok, miről szól a könyv? Mik a legfontosabb témái?*

A válaszokat rendszerezzük, és olyan gondolattérképet készítünk, melynek központi eleme a feldolgozni kívánt téma. Várható témajavaslatok: szegénység és nyomor; a durvaság és kegyetlenség; a vallási és származási azonosságtudat; a történelmi-politikai közeg; családi élet; gyerekkor stb.

Ezeken az órákon bontjuk kisebb csoportokra az osztályt, és a feldolgozandó témákat osszuk szét közöttük. A kiosztás történhet úgy, hogy elsoroljuk a javasolt témákat, és a csoportok választanak (témabörze), vagy a témákat kártyákra írjuk fel, majd a csoportok húznak maguknak ezek közül. Ajánlott egy-egy szószólót is kijelölni, akik prezentálják a csoportjuk gondolatait. A beszámolókra támaszkodva – tanári segítséggel és kiegészítéssel – készíthetnek a többiek jegyzeteket. Az anyag feldolgozását a fűrtábra mellett pókhálóábra és gondolattérkép segítheti. A csoportoknak a témák kidolgozásához vezérfonálként kérdéseket és szempontokat is mellékelhetünk:

- *Mennyire jelentős a téma a regény egészét tekintve?*
- *Mely szereplők érintettek a problémakörben?*
- *Próbáljatok meg párhuzamokat találni más irodalmi szövegekkel!*
- *Reflektáljatok a jelenre!*

A beszámolók meghallgatása és lejegyzetelése után már felvázolható a szöveg témahálója, mely a súlypontok egyértelműsítésével megnyitja az utat a további értelmezés – így például a motivikus megközelítés – előtt.

Motívumok

A tematikus elemzést kiegészítheti a motívumok feltárása. Ezek a regény szövegvilágában fontos, de az alaptémáknál kisebb ívű fogalomkörök lehetnek. A motívumok esetében célravezető a témák vizsgálatánál alkalmazott módszert követni. Javasolt motívumok: (prím)számok; szexualitás; Isten és angyal; a természet és az állatok; részegség; a gusztustalanság stb. A motívumok feltárását megkönnyíthetjük néhány kérdéssel és feladattal:

- *Gyűjtsd össze, hogy hol szerepel a motívum a könyvben!*
- *Próbáld meg párhuzamokat találni más irodalmi szövegekkel!*
- *Milyen más motívumokkal lehet kapcsolatban?*
- *Elsősorban mely szereplőkhöz köthető?*

Az összegyűjtött, kidolgozott és röviden lejegyzetelt motívumokkal kiegészíthetjük a témahálót.

Műfaji kérdések

A regényelemzés általában a műfaj meghatározásával kezdődik. Jelen esetben szándékosan váratott magára a probléma megvitatása, bár a műről már több helyen is regényként beszéltünk. Borbély Szilárd könyve sajátos prózai alkotás, határozott műfaji besorolása nem könnyű feladat. Azonban a diákok végigolvasták, részben már értelmezték is, így szavazásra bocsáthatjuk a kérdést:

- *Vajon regénynek tekinthető? Érveljetek röviden a regény mellett és ellen!*

Ha van kellő számú ellenszavazó, akkor osszuk két táborra az osztályt, és hagyjunk rá kis időt, hogy felkészülhessenek a vitára. A vita során elhangzott érveket rendszerezzük, majd vonjunk mérleget. A klasszikus regénytől elvárjuk, hogy egy kitapintható történetet beszéljen el, lehetőleg időrendben, párbeszédeken és leírásokon keresztül. Ezek a vágyaink nem ölthetnek testet a *Nincstelenek*ben, ennek dacára mégis egy regényt olvastunk el. Ugyanis itt is kirajzolódik egy történet, egy falusi kisfiú élete 1964-1973-ig (és a záró jelenet évekkel később), még ha a szerkesztésmód töredezett is, és párbeszéddek is találunk, bár nem túl nagy számban. A műfaji meghatározás kiegészíthető azzal is, hogy Borbély Szilárd regénye szociografikus pontosságú társadalmi dráma. Mivel egy kisfiú néhány évről olvasunk, ezért felvetődhet a kérdés:

- *Fejlődésregény-e a Nincstelének?*

Nem sorolható a klasszikus fejlődésregények közé, ugyanis a – záró fejezetet/jelenetet – leszámítva a kisfiú világképe, önreflexiója nem megy át jelentős változáson. Szóba hozhatjuk még azt a kérdést is, hogy:

- *Családregény-e a Nincstelének?*

Bár a történet elmeséli a szülők és nagyszülők élettörténetét is, alapvetően mégis a kisfiúról szól, ezért a könyv közelít a családregényhez, de nem tekinthető teljesen annak.

A regény nyelve

- *Mit gondoltok a regénynyelvről?*

A nyelv stílusáról elmondható, hogy mivel alapvetően egy kisfiú nyelvhasználatát imitálja, ezért számos szöveghely nyersnek, naturálisnak tűnhet – fokozza ezt az élőnyelv durvasága is –, és jellemzően egyszerű mondatokat halmoz. Másrészt az elbeszélő nézőpont változásakor, a reflektív helyeken ezt a nyelvet egy érettebb, kiforrottabb beszédmód váltja fel.

- *Keressünk példákat a regényből mindkét stílusra!*

Az olvasást megnehezíthette, vagy éppen élvezetesebbé tette a rengeteg tájnyelvi kifejezés. Az olvasás során készített tájszótárakat felhasználva rendezzünk kvízzjátékot! Ezután páros munkára is sort keríthetünk:

- *Alkossatok olyan mondatokat, melyek felhasználják a regény tájszavait!*

Házi feladatok:

- *Írj a regény szereplői közt lezajló párbeszédet! Használd a tájszótárak szavait is!*
- *Válassz ki egy épületet vagy helyiséget a regényből és rajzold le!*
- *Írj új fülszöveget a könyvhöz!*

A szereplők és a viszonyrendszer

A regény közös értelmezésének fontos eleme a szereplők és az őket összekötő viszonyok feltárása. Javasolt csoportokban dolgozni, jól alkalmazható grafikai szervező elem a fürtábra és a Venn-diagram.

- *Kik a regény főszereplői?*

A kapott válaszok alapján rendszerezük a jelentősebb szereplőket, majd osszuk ki őket az előzetesen kialakított csoportoknak. A feladatmegoldás során használják az olvasás során készített jegyzeteiket és a kötetet is! A csoportmunka során a következő kérdésekre keressék a válaszokat:

- *Mutassátok be a szereplőt külső és belső tulajdonságok alapján! Keressetek vonatkozó szöveghelyeket is!*
- *Milyennek látja őt a többi szereplő?*
- *Kikkel áll kapcsolatban? Jellemezzétek a kapcsolatok természetét!*

A csoportok szószólói röviden – a grafikai elemek segítségével – előadják a feladatok a megoldásait, majd a tanár felvázolja a regény kapcsolati hálóját. Közös vitára, megbeszélésre alkalmasak lehetnek a következő kérdések:

- *Kik szimpatikusak és kik kevésbé azok?*
- *Miért nincs neve a főszereplőknek?*
- *Milyen neveket adnátok nekik?*

Szituációs játékok

A szereplők és kapcsolati rendszerük átbeszélése után egy jóval gyakorlatiasabb értelmezési módszert javasolunk, a szituációs játékot. Keressünk olyan, alapvetően leíró jeleneteket a szövegből, melyben minél több szereplő jelen van. Osszuk ki a szerepeket, majd rövid felkészülés után játszunk el a jelenetet úgy, hogy párbeszédet is beleillesztünk. A játékhoz felhasználhatók a házi feladatban megírt dialógusok is. Ezután találjunk ki egy olyan helyzetet, ami megváltoztatná a regény történetét!

- *Mi lenne, ha lenne valamijük, és nem lennének „nincstelenek”?*

Például váratlanul egy nagyobb összeghez jut a család az eddig ismeretlen kanadai örökség révén. A megbeszélte új szituáció kibontását eljátszhatjuk, vagy kiadhatjuk esszétémának is.

Házi feladatok:

- *Én vagyok... Írj egy rövid, első szám első személyben megfogalmazott bemutatkozást valamelyik szereplő nevében!*
- *Tájékozódjatok a könyv recenzió, kritikái között!*

Lezárás

A regény elemzésének végén röviden ismételjük át a közös értelmezés folyamatát, azután hallgassuk meg a diákok benyomásait.

- *Összességében mi a véleményetek a regényről?*
- *Kiknek ajánlanátok és kiknek nem? Miért?*
- *Mi tetszett a szövegben és mi nem?*

Fontos, hogy elősegítsük a kritikai megjegyzések megfogalmazását is, hiszen az értő olvasás ezt is magába foglalja. Példaként említhetjük, hogy az elbeszélői nézőpont váltakozása, és a hozzá kapcsolódó reflexió a szövegben nem tűnik teljesen indokoltnak. Ha a gyermeki világkép érvényesül a regényben, akkor miért vannak benne olyan eszmefuttatások (pl. a számokról vagy Istenről), melyek felnőtt értelmet feltételeznek?

- *Vannak-e a szövegben elhagyható részek?*

Itt felmerülhetnek például egyes anekdotikus epizódok (pl. a román eredetmítosz), melyek nem feltétlenül bizonyulnak a szövegegész szerves részének, és stílusukban is eltérnek tőle.

Az esetleges elhagyások mellett szóba kerülhetnek a hiányzó, kimaradt részek is.

- *Van-e bennetek hiányérzet a történet kapcsán?*
- *Mit gondoltok a regény nyitott befejezéséről?*

Gondolhatunk itt mondjuk a regényen (majdnem) végigfutó kisgyerek narrátor és zárójelenetben megszólaló kamasz közötti űrre. Nem tudhatjuk ugyanis, hogy végül milyen módon „szabadultak” a faluból, mi történt velük az azóta eltelt nagyjából tíz évben, mint ahogy azt sem, hogy mi a sorsuk a továbbiakban.

Kreatív feladatok

Ezeket a feladatokat a közös munka során is felhasználhatjuk vagy a regény iránt komolyabban érdeklődő diákoknak adhatjuk ki továbbvezető egyéni elfoglaltságnak.

- *A tanító néni levele – Írj áthelyezési kérelmet a tanító néni (Királyné) nevében a megyei tanfelügyeletnek! A kérelemben fejtsd ki, hogy miért szeretnél egy másik, lehetőleg városi iskolában tanítani!*

- *A tanú – Válassz ki egy jelenetet a regényből – pl. amikor a Rámpán leköpdösik a Mesijást (296-299.) – és meséld el a történeteket úgy, mintha láttad volna az eseményeket!*
- *Hogyan telt az utolsó tíz év? Egészítsd ki a regényből hiányzó éveket egy rövid esszében!*
- *Írj ajánlót a könyv hátoldalára!*
- *Tervezz borítót az újabb kiadáshoz!*
- *Hogyan tudnád elképzelni a filmes megvalósítást?*
- *Hogyan folytatódik a regény? Találd ki a család jövőjét!*
- *Készíts illusztrációkat a könyvhöz!*

Mellékletek

Szakirodalom

Orbán Józsefné: Kooperatív technikák - Az együttműködő tanulás szervezése.

http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/koop_tech_oj/index.html

Válogatás a Nincstelenek recepciójából (2014. 08. 01.)

Deczki Sarolta: A falu hallgat.

<http://ujforras.hu/20144/>

Evellei Kata: Szegények iránti kötelességből.

<http://www.irodalmijelen.hu/2013-aug-16-0855/szegenyek-iranti-kotelessegbol>

Grove Eszter: "Semmi sem a mienk".

<http://ujnautilus.info/semmi-sem-a-mienk>

Gyórfy Ákos: Bevezetés a pokolba.

<http://www.litera.hu/hirek/bevezetes-a-pokolba>

Koscsák Balázs: Oszthatatlan felelősség.

<http://kulter.hu/2013/10/oszthatatlan-feelosseg/>

Krupp József: „Az emlékeink ne legyenek az emlékeink”.

<http://www.muut.hu/?p=2284>

Krusovszky Dénes: Se megváltás, se magyarázat.

<http://magyarnarancs.hu/konyv/se-megvalt-as-se-magyaraz-at-86811>

Ládonyi Zsófia: Esélyek nélkül. Emberi nemlét.

http://nol.hu/mozaik/20130823-eselyek_nelkul-1407833

Margócsy István: Borbély Szilárd / Nincstelének – Már elment a Mesijás?.

<http://ketezer.hu/2014/03/borbely-szilard-nincstelenek-mar-elment-a-mesijas/>

Murzsa Tímea: A megoszthatatlan magány könyve.

http://felonline.hu/2013/08/14/a-megoszthatatlan-magany-konyve/#.Us_eh_sgeQu

Nyerges Gábor Ádám: A fájdalom dajkálása.

http://nol.hu/kultura/a_fajdalom_dajkalasa-1395379

Szerbhorváth György: A mélyszegénység pokoli bugyrából.

<http://librarius.hu/2013/12/20/a-melyszegenyseg-pokoli-bugyrabol-2/>

Szénási Zoltán: Kitalált emlékeim.

<http://ujforras.hu/20144/>

Visy Beatrix: Prímszámok könyve.

<http://www.holmi.org/2014/01/visy-beatrix-primszamok-konyve-borbely-szilard-nincstelenek-mar-elment-a-mesijas>

Válogatás a szerzővel készített interjúkból (2014. 08. 01.)

Ayhan Gökhan: A megváltás oda.

<http://www.revizoronline.com/hu/cikk/4641/borbely-szilard-nincstelenek/>

Ayhan Gökhan: Interjú Borbély Szilárddal.

<http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuek/3456-interju-borbely-szilarddal>

Kácsor Zsolt: Legalább nevük legyen.

http://nol.hu/kultura/20130610-legalabb_nevuk_legyen-1392371

Kertész Anna: Pusztító csend.

http://www.vasarnapihirek.hu/fokusz/pusztito_csend_az_ev_legfontosabb_regenyenek_nyomba_eredtunk

Kőrössi P. József: Az élet van előbb, aztán a szöveg.

<http://varad.ro/node/351>

Válogatás a szerzővel kapcsolatos videókból (2014. 08. 01.)

Párbeszélgetés: Borbély Szilárd – Keresztesi József.

<https://www.youtube.com/watch?v=HwLaiigJ8z0>

Író Szanatóriuma - Borbély Szilárd.

<https://www.youtube.com/watch?v=2LEK50K327I>

Bazsányi Sándor Borbély Szilárd Nincstelenek c. könyvéről.

<https://www.youtube.com/watch?v=3RgcGpE1IaI>

Borbély Szilárd Nincstelenek című új könyvéről Mészáros Sándor és Körösi Zoltán beszélget.

<https://www.youtube.com/watch?v=PhKLYN8z2VA>

ÉS-KVARTETT - Borbély Szilárd: Nincstelenek.

<https://www.youtube.com/watch?v=sozqMJzdusk>